

СУИЦИД ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Адам өмірінің құндылығын таразылайтын өлім – адам ғұмырының антропологиялық мәнін ашатын, әрі онымен бірге қарастырылатын күрделі ұғым. Ол қоғам дамуының дәрежесіне орай түрлі мәселелерді қамтиды. Мысалы, қоғамда қарбалас саясат, адамдардың әлеуметтік жағдайының қиындауы, адамдар арасындағы этикалық құндылықтардың бұзылып, қарым – қатынас мәселесінің әлсіреуі секілді шешімін табуда кезек күттірмейтін актуалды мәселелер көбіне адамдардың өз еркімен өмірден кетуіне себеп болып отыр.

Өзін – өзі өлтіруге адамдардың қатыгездік пен өзіне қол жұмсауын жатқызамыз. Мұның барлығы өмірлік мәннің жоқтығынан пайда болады. Қазақ дүниетанымында өзін–өзі өлтіруге кері көзқарас қалыптасқан. Ол бойынша адамға өмір беріп, жан бітіруші де, жанды қайтарып алып, тіршілік айналымын үзуші де – жаратушы Алла. Адамның жанын тек Алланың өзі қалаған уақытында алады. Ал адамның өз өмірін өзі тоқтатып, өзін - өзі өлтіруі ислам қағидаларына түбегейлі қайшы келеді. Біздің дінде өмірдің мәнсіздігінен өзін–өзі өлтіріп құтылған адамдар дозақ отына күйеді деген сенім бар. Десек те, қазіргі біздің қоғамымызда өз–өзіне қол жұмсап, ерікті өлімге бас ұрып жатқандар аз емес. Бұл жағдай кез – келген қоғамда болып жататын кәдімгі антропологиялық мәселе ретінде қарастырылғанымен, астарында шешімін таппаған адам өміріне қатысты мәңгі сұрақтар жатыр. Атақты батыс философы Альбер Камью философияның нағыз қарастыратын объектісі өзін – өзі өлтіру мәселесі деп ескерткені бар. Жалықтырған жалғыздық, өзекті өртеген өкініш, өмірден түңіліп, тіршілік етуден жалығу т.б. рухани ғаріптікке апарып соғатын сезімдер адамның ішкі сана–сезімін улап, әлсіретеді. Мұндай жан осынау қиыншылықтан біржола құтылудың жолын іздеп пессимистік көзқарасқа ұрынады. Бұл жерде жоғарыда аты аталған зерттеуші Н. Құнқожаевтың «мұндай өлім шын мәнінде ерсі, оны біз әділетсіздік деп қабылдаймыз, ол табиғатқа қарсы қолданылған жауыздық, күш – қиянат» деген пікірімен толық келісеміз. Дегенмен, рухани жан дүниесі азып–тозған тұлға үшін өзін – өзі өлтіру – мәнсіз өмірден құтылу жолы болып табылады. Өзіне қол жұмсап, өмірін үзу тіршіліктің біткендігін, оның түсініксіздігін өзінің өмірден жеңілгендігін, пендешілік әлсіздігін, яғни «өмір оны сүруге тұрмайды» дегенге мойынсұну болып табылады. Әрине, өмір сүру оңай емес, тіршілік ету барысында жантүршігерлік қатыгездіктерге, қиянаттарға, шешімі қиын мәселелерге кездесіп отыратынымыз хақ. бұл өмір талабы. Мұнда мағынасыздықтың да орын алуы ғажап емес. Жалпы, өзін – өзі өлтірушілерді өмірдің көңілсіз, мағынасыз сәтінде қиыншылықтан шығудың жолын таба алмаған, әрі өкініш, қайғыру, жалығу секілді рухани керітартпа сезімдердің жетегінде кететін рухани жан–дүниесі әлсіз адамдар десек болады.

Латын тілінен аударғанда «суицид» сөзі «өзін-өзін өлтіру» деген мағынаны білдіреді. «Өзін-өзі өлтіру» деген түсінікке XIX ғасырда «Самоубийство: Социологический этюд» деген еңбегінде француз социологы Эмилем Дюркгейм классикалық тұрғыда анықтама берді. Өзінің осы түсінік туралы пікірінде, тікелей немесе жанама болса да, оң немесе теріс қылықтардың нәтижесі болып табылатын әрбір өлім жағдайын жәбірленушінің өз жасаса, және ол оның нәтижесі туралы білсе, онда ол өзін-өзі өлтіру әрекеті болып табылады дейді. Суицид дегеніміз – (қатты қажыған, күйзелген кезіндегі өмірдің ең жоғарғы бақыт деген ұғымын жоғалтып, саналы түрде өмірден кетуі.

Ежелгі Үндістанда XIX ғасырдың орта шеніне дейін өз өмірінің соңын тосу, ұят деп есептелген. Ежелгі үнділіктер адамның жасы немесе ауру келген кезде өзін

өртеуін аса бір мәртебе ретінде таныған. Дәл осындай жағдай, артында қалған әйелдеріне қатысты болған. Оған мысал ретінде, 1817 жылғы жалғыз ғана Бенгал провинциясындағы 716 жесірлердің, ал 1821 жылы бүкіл Үнді территориясындағы 2366 осындай адамдардың өз өмірлерін қиюын айтуға болады.

Орта ғасырлық Жапонияда да егер бір адам екінші адамнан жәбірленсе және оған қанмен жуып жауап бермесе, «сэппуку» - деген ғұрыппен өзін - өзі өлтірген. Жәбір көрген самурай, өз жауына қолы жетпесе өз қарнын өзі жарып өлген. Яғни, «харакири» жасаған. Оның көмекшісі бейшараны азаптан құтқару үшін оның басын шапқан. Жапон жазушысы Юкио Мисима 1970 жылы сәтсіз әскери төңкерістен кейін осылай дүниеден өткен.

Дүние жүзілік денсаулық сақтау қоғамының 1983 жылғы мәліметі бойынша, бес жүз мыңнан астам адам өзін - өзі өлтірген, ал он бес жылдан кейін, 1998 жылы 820 мың адамды құраған. Оның жиырма пайызы жастар болған.

Өз - өзіне қол жұмсау мінез - құлқын ертеден зерттеуде. Бірақ, осы күннің өзінде де неліктен адам өзіне - өзі қол жұмсайтыны туралы дәл түсініктеме жоқ. Қазіргі кездегі келісім бойынша, суицидтік мінез – құлыққа байланысты үш концепция белгілі:

1. Психопатологиялық;
2. Психологиялық;
3. Әлеуметтік.

Психопатологиялық концепция бойынша, барлық өзін - өзі өлтіруші адамдар – есінен ауысқан ауру адамдар.

Психологиялық концепцияға сәйкес, суицидке психологиялық факторлар әсер етеді делінген. Зигмунд Фрейд өзін - өзі өлтіруді ажал инстинктімен байланыстырып, ол өзіне қастандық жасау және жеке жағдайда – аутоагрессия деп білеміз деп жазған. Тағы бір түсінік бойынша, өзіне - өзі қол жұмсау махаббат немесе сүйіспеншіліктен туады деп түсінген.

Ал, әлеуметтік концепцияның негізін салушы француз социологы Эмиль Дюркгейм суицидтік мінез - құлықтың басты себебі ретінде - әлеуметтік факторларды атап көрсеткен.

Үшінші мыңжылдыққа адамзат үлкен жетістіктермен аяқ басса да, барлық өркениетті елдерде өзін - өзі өлтіру оқиғалары көптеп, жиі кездеседі. Суицид тақырыбы отызыншы жылдарға дейін құпия саналып, кенже дамыған ғылымдардың бірі болып келді. Бұл тақырып адамдарға жаңалық емес, көнеден келе жатқан Ригведе, Авеста қолжазбаларында адамдардың өзін - өзі өлтіруі, өмірден өз еркімен кету себебі толық суреттеледі. Республика бойынша суицид оқиғалары ең көп кездесетін

қалалардың бірі – миллионнан астам тұрғыны бар Алматы қаласы болып табылады.

Алматы қаласы бойынша 1991 – 1999 жылдардағы суицид оқиғаларына байланысты деректерді сараптайтын болсақ, бұрынғыға қарағанда күрт өскен. Егер 1991 жылы ақша айырбастау кезінде және тұтынушылық тауарлар қымбаттағанда қайтыс болғандар 57,1% - ды құраса, 1992 жылы коммуналдық төлемақы көтеріліп, тауарлар бағасы еркіне жіберілгенде 39 адам қайтыс болды. 1993 жылы ұлттық валюта айналымға түсіп, инфляция болған уақытта өзін - өзі өлтірушілердің саны 24%- ға жеткен, ал 1994 жылдан коммуналдық төлем ақы бағасы көтерілгенде суицидтің саны 100000 адамға шаққанда 283 ер адам, 111 әйелге жеткен. Суицид өлімі көбінесе депрессия салдарынан болатыны ғылыми түрде дәлелденген. 1996 жылдары Алматы қаласында коммуналдық төлемақы тағы жоғарлады, сол кезде 34 адам өлімі тіркелсе, 1997 жылы зейнетақыны ұзақ берілмеу салдарынан 206 ер адам, 292 әйел адам қайтыс болған.

Ресей Федерациясының Денсаулық сақтау Министрлігінің, Москвадағы ғылыми зерттеу институтының зерттеулері нәтижесінде өз - өзіне қол жұмсау , өмірден саналы түрде кету деген қорытындыға келген.

Суицидтік ішкі формаға ойлау, күйзеліс әсерінен іштей тыну - содан бір шешімге келуді айтады. Суицидтік шешімге келуге әсер етуші жағдайлар: өмір сүрмейсің, жай өмір сүруге мәжбүрсің, өмір сүрудің қажеті жоқ – деген ойлар келтіреді.

Сыртқы форма 3 түрлі сатыдан тұрады:

- 1) Тек ойлар. Өз өлімі туралы ойлау, бірақ оны орындамау.
- 2) Суицидтік ойлар өлімнің түрі, уақыты және жері туралы жоспарлау;
- 3) Суицидтік шешімдер, өлім туралы ойға енді шешім, тоқтау не орындау қосылады. Суицидтік ойдан оны орындауға көшуді суицидке дайындық деп атайды.

Дайындық екі түрге бөлінеді:

- Аффекті – толғаныс, өлімді ойлаудан, оны орындауға дейінгі уақыт.
- Аффекті - редуциривтік, бұған алдын - ала болжап өлімге дайындалу. Еріксіз өлімге бой ұсыну.

Көптеген ғалымдар, социологтар мен әлеуметтік психологтар, оның ішінде А.Г.Амбрумова мен Б.А.Тихоненко суицид түрін екіге бөледі:

- 1) Шынайы (өлімге бой ұсыну)
- 2) Демонстративті (шантаж).

Демонстративті түрінің негізгі мақсаты - өлем деп байбалам салып, өз пайдасын келтіру немесе өзіне керекті шешімді шығарып алу. Демонстративті өлім жолын таңдағанда жеке тұлға мынаны ескереді: өмірге қауіпсіз емес жолды (өмірге зиянды емес дәрілерді қабылдап, вена тамырын жай, еппен, аздап кесу және т.б.) немесе жәбірлеушінің көзінше қокан - лоқы жасап қорқыту, қасында тұрған адамдардың көмегіне сеніп қорқыту.

Суицид жасауға, мұндай қадамға баруға не итермелейтінін немесе қандай себеп негіз екенін түсіну өте қиын. Өзіне - өзі қол жұмсап өлген адамдардың туыстары, өлген адамның не себептен өлгенін, қалай болғанын айта бермейді. Олар тек оған әсер еткен, анадағы оқиға ғой немесе ана себеп, мына себеп – деп, өздерінен әрмән итере салады. Бірақ, осы жағдайларға анализдеу және зерттеулер, осы суицидтің алдын-алу немесе болдырмауға әкеледі деген тұжырымға тіреледі. Суицидтік істерге итермелеу себептері

1. Жеке отбасылық конфликттер (ұрыс-жанжал):

- туыстар мен ортаның адамға дұрыс қарамауы, теріс көзқарас ;
- қызғану, ерлі - зайыптылардың бір - бірінің көзіне шөп салу, айырылысу;
- қимас досты жоғалту;
- өзіне керекті затты ала алмау немесе бір істі істей алмау;
- өзі жоғары тұтқан адамдарға көңілі қалғанда;
- жалғыздық ;
- бақытсыз махаббат;
- сырттағылардан көңілі толмау ;
- жыныстық қатынасқа бара алмауы.

2. Психикалық денсаулық жағдайлары:

- дені сау адамдардың күйзелуі
- кембағал болу.

3. Соматикалық аурулар(қатты күйзелу), паталогиялық жағдайлар (психикалық күйзелістен ауру).

4. Өз - өзіне қол жұмсаушының қоғамға қарсы шығуынан болған жағдайлар:

- сот шешімімен келіспеу немесе сот шешімінен қорқу;
- жауап беруден немесе маскара болудан қорқу;
- теріс қылығынан қорлану.

5. Мамандық бойынша немесе оқу кезіндегі жағдай:

- жұмыстағы қиындықтар, жұмысты істей алмау немесе оқуда оқи алмау, абыройының төмендеуі, түсуі.

- өз мамандығы бойынша емес іске итеру немесе оқыту.

6. Тұрмыстық күнделікті қиындықтар .

7. Және басқа жағдайлар мен себептер.

Қорыта келгенде, баланың мінез-құлқының дұрыс қалыптасуына отбасының әлеуметтік жағдайы мен отбасындағы тәрбиенің маңызы зор. «Ұяда нені көрсен, ұшқанда соны ілесің» - демей ме дана халқымыз. Ендеше, бала тәрбиесіне ең алдымен ата-ана толық жауап беру керек. Ата-ана өз баласына уақытын бөліп, тәлім-тәрбие беріп, оның әрбір сұрағына түсінікті жауап беріп, келешектегі өміріне жағдай туғызып отырса, ондай бала келешекте өзі де тәртіпті, ынталы болып өседі. Ата-ана мен мектептің алдында бүгінгі күні үлкен тәрбие мәселесі тұр.

Әдебиеттер:

1. Жасөспірімдер арасындағы өзіне – өзі қол жұмсаушылық әрекеттерінің алдын алу / Алтын ұя 2009ж
- 2 Жасөспірімдердің мінез –құлықтарының ауытқушылықтың сипаты / Эврика 2009 ж
3. Суицидтік мінез – құлық психологиясының ерекшелігі / Сыныптағы тәрбие 2009 ж
4. Жасөспірімдік кезеңдегі суицидтік әрекеттің себептері / Тәрбие құралы 2008ж